

12. Дала ёзувлари. Зокиров Усмонжон отбоз 1944 йил Фарғона вилояти Данғара тумани Найманча Қ.Ф.Й.да туғилган, миллати ўзбек.; Бойзақов Қўчқорполвон 1952 йил Қирғизистон Республикаси Олабуқа тумани Сумсар қишлоғида туғилган, миллати қирғиз.; Тожиматов Умаржон 1956 йил Қирғизистон Республикаси Ўш вилояти Новқат тумани Эски Новқат қишлоғида туғилган, миллати ўзбек.2006.

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ФАРҒОНА ВИЛОЯТИДА ЯНГИ ЭКИН НАВЛАРИНИНГ ТАРҚАЛИШИ ТАРИХИДАН

Ҳайитов Ж.Ш.

БухДУ, Жаҳон тарихи кафедраси доценти, PhD

jahongir.hayitov.89@mail.ru

Аннотация Ушбу мақолада совет ҳокимияти ва мустақиллик йилларида Фарғонада мевали дарахтлар янги навлари кириб келиши, яратилиши ва иқлимлаштирилиши тарихи манбалар ва адабиётлар таҳлили орқали очиқ берилган. Шунингдек, мевали боғлар ташкил таъкил этишидаги муаммолар, уларнинг ҳосилдорлиги, касалликларга чидами, нарх-навоси ва маҳаллий иқлимга мослашуви тарихи ҳам атрафлича келтирилган.

Калит сўз ва иборалар: мева, боғ, янги нав, пайвантаг, селекция, селекционер, ҳосилдорлик, ҳаваскор деҳқонлар, ҳаваскор боғбонлар, дарахт, яшил макон.

Аннотация В данной статье посредством анализа источников и литературы раскрывается история интродукции, создания и акклиматизации новых сортов плодовых деревьев в Фергане в годы советской власти и независимости. Также подробно изложена история проблем организации садов, их урожайность, устойчивость к болезням, цена, адаптация к местному климату.

Ключевые слова и фразы: плоды, сад, новый сорт, прививка, селекция, селекционер, урожайность, фермеры-любители, садоводы-любители, дерево, зеленое насаждение.

Annotation In this article, the history of the introduction, creation and acclimatization of new varieties of fruit trees in Fargana during the years of Soviet power and independence is revealed through the analysis of sources and literature. Also, the history of problems in the organization of orchards, their productivity, resistance to diseases, price, and adaptation to the local climate is detailed.

Key words and phrases: fruit, garden, new variety, grafting, selection, breeder, productivity, amateur farmers, amateur gardeners, tree, green space.

Ўзбекистон тарихининг мустақиллик йилларига қадар бўлган даврида қишлоқ хўжалигини боғдорчилик, мевачилик ва томарқачиликнинг аҳволи қониқарли ҳолатда бўлмаган. Асосий эътибор пахтачиликка қаратилгани

учун мевали кўчатлар парваришlash, мевали боғларни сақлаб қолиш ва кенгайтириш, маҳаллий ва хорижий навларни тарқатиш вазифалари иккинчи вариантда эди. Тарихий манбаларда қаровсиз қолган боғлар, уларда ҳосилдорлик паст даражада экани билан боғлиқ маълумотлар учрайди. Айниқса, олма, нок, гилос, абрикос дарахтлари кексайган мевазорларни ёш кўчатлар билан алмаштиришга эътибор қаратилмаслиги бу борадаги ишлар ривожига ўз таъсирини ўтказган.

Совет ҳокимияти йилларида, айниқса, 1950-1980 йилларда колхоз ва савхозларда асосий эътибор пахта экишга қаратилиб, пахта экиш, уни парваришlash, етилган ҳосилни йиғиштириш олдиндан ҳар бир туман ва вилоятларда махсус йиғилишлар (селектор) ўтказилар, уларда партия ва ҳукумат иштирок этиб нутқ сўзлардилар. Колхозлар, савхозлар, биригада ва звенолар ҳудуди бошланадиган чегараларда Қизил байроқ илиб чиқиш тартиби 1935 йилдаёқ бошланган эди. Ҳатто, пахта ҳосилини йиғиштириш бошланадиган кунда “байрамона кайфият”да пахта ортилган телешкалар пахта пунктига қараб йўлга чиқса, биринчи қатордаги тракторга қизил байроқ илиб қўйилар, карнай-сурнайлар садоси остида “Қизил карвон” ўз манзилига қараб йўлга чиқарди. Пахта йиғим-теримига оммавий сафарбарлик эълон қилингандан сўнг барча ташкилот ва уюшмалар, ҳатто, бошланғич синф ўқувчиларигача барча маориф муассасалари пахта йиғим-теримига жалб этиларди. Пахта стратегик хомашё сифатида давлат мудрофаа қудратини мустаҳкамлашда муҳимлиги билан боғлиқ тарғибот характеридаги маърузалар қилинар, даврий матбуотда юзлаб мақолалар чоп этириларди. “Пахта йиғим-терими – зарбдор меҳнат fronti”га айланиб, ушбу сиёсатга қарши чиққанлар “давлат душмани” сифатида баҳоланарди. “Социалистик мусобақа” авж олдирилиб, оммавия ахборот воситаларида ҳар бир вилоят, туманнинг бир кунлик режага нисбатан терган пахтаси, умумий фоизи ҳақида бир кунда мунтазам 3-4 маротаба маълумот бериб бориларди. Ҳосил байрами пахта компанияси тугаганидан кейин асосан қишда ўтказилиши

таомилга кириб, “энг охирги кўсаккача ҳукуматга тўплаб бериш” масаласи кун тартибига долзарб қилиб қўйилган. “Марказ” Ўзбекистондан пахта хомашёси талаб қилганлиги оддий деҳқондан биринчи раҳбаргача аёнлиги исбот талаб қилмайди.

Шу тариқа қишлоқ хўжалигида пахтачиликка давлат аҳамияти даражасида жиддий эътибор қаратилиб, бу борада партия ролини ошириш, жараёнларни сиёсийлаштириш томон йўл тутилди [5: 18-19; 56-62.]. Масаланинг яна бир жиҳати шундаки, Иттифок республикалари ўртасида иқтисодий интеграция яъни иқтисодий соҳалар тақсимооти вужудга келтирилиб Ўзбекистон зиммасига етиштириб бериш, донли экинлар ҳақида қайғурмаслик психологияси юзага келтирилганди. Шу сабаблар туфайли Совет Иттифоқи парчаланиши ва мустақилликнинг дастлабки йилларида озиқ-овқат танқислиги, иқтисодий инқироз, айниқса, ун ва ун маҳсулотлари тақчиллиги келиб чикди. Дончиликка етарли эътибор берилмаганлиги, бу борада селекция ишлари қоғозда қолиб кетиб, амалиётга тадбиқ этилмаганлиги бундай инқирозли жараёнларга энг муҳим сабаблардан бири бўлди.

Совет ҳокимияти йилларида Фарғона вилояти Фарғона туманида фаолият юритган мевали кўчатлар парваришlash сахозининг участкалари ва кўчатхоналари Фарғона тумани, Олтиариқ туманида жойлашган бўлиб, Каптархонадаги Фарғона ўрмон хўжалиги, Ирригация ўрмон хўжалиги кабиларни ҳам ўзида бирлаштирган эди. Ушбу савхознинг тажрибалар базаси Р.Р. Шредер номли селекция станцияси ҳисобланиб, ер майдони 227 гектар, шунингдек Олтиариқ туманида 113 гектар, жами 340 гектарни ташкил этган. Каптархона ўрмон хўжалигида 233 гектар, Ирригация ўрмон хўжалигида 377 гектар ер майдони бўлган. Демак, жами: 610 гектар майдонда кўчатчилик ва ўрмончили билан шуғулланилган. Экиладиган ерлар 83 гектарни, боғлар 192 гектарни, узумзорлар 32 гектарни, кўчатзорлар 110 гектарни, бўш ерлар 101 гектарни ташкил этган [6: 69]. 1985-1990 йилларда

мева кўчатчилигини ўстиришга бўлган уринишлар ўзини оқламаганлиги туфайли Фарғона вилоятидаги барча кўчатзорлар ягона бошқарув остига олинган, хўжалик ҳисоби асосида иш юритишда кутилган натижаларга эришилмаган.

Ўзбекистонда боғдорчиликнинг ривожланиши мустақиллик йилларига қадар ўзига хос мураккаб жараёнларни ўз бошидан кечирди. Республикада кечган зиддиятли ижтимоий-иқтисодий жараёнлар туфайли (“Хужум”, “Ерсув ислоҳоти”, “Қулоқлаштириш”, “Жамоалаштириш”, “Қатоғон қилиш”, “Шаклан миллий мазмунан социалистик жамият барпо қилиш”, “Комунизм асосларини яратиш” ва ҳоказо) юз берган салбий ҳолатлар янги экин навларини тарқалишига ҳам ўз таъсирини ўтказди. Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганидан сўнг, боғдорчилик соҳасида амалга оширилган ишлар, бу борадаги ютуқлар яққол кўзга ташланади.

Мевали боғлар истиқлол йилларидан аввал, яъни совет ҳокимияти даврига қадар колхоз ва савхозларга қарашли бўлса, мустақиллик даврида улар фермер хўжаликлари, деҳқон хўжаликлари ва қолган қисми бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари ихтиёрига берилди. 2016 йилга келиб, боғлар майдонининг 60,6 фоизи фермер хўжаликлари, 33,9 фоизи деҳқон хўжаликлари ихтиёрига берилди. 2015 йилда етиштирилган меванинг 45,7 фоизи фермер хўжаликлари, 52,2 фоизи деҳқон хўжаликлари ҳиссасига тўғри келди. Таъкидлаш жоизки, деҳқон хўжаликлари мева етиштиришда юқори натижаларга эришмоқдалар.

Кейинги йилларда районлаштирилган энг яхши навларни танлаш, уларни жойлаштириш масаласига эътибор кучайди. Жумладан, хориждан олиб келинган кузги буғдой янги навларини фермер хўжаликларида тўғридан-тўғри тажриба-синовдан ўтказишга ўтилди. Жумладан, 2009 йилда П.П. Луньянинко номидаги Краснадар қишлоқ хўжалиги илмий тадқиқот институтида яратилган “Грация” ва “Гром” (Россия федерацияси) ғалла навлари давлат нав синовидан ўтказилди. “Грация” навининг бўйи 95-100 см,

ўртапишар, ётиб қолишга чидамли, дон вазни 37-45 грамм, потенциал дон маҳсулдорлиги гектаридан 110 центнер, “Гром” нави эса дони бошоғидан тўкилмай мустаҳкам турадиган, ҳосилдорлиги Краснадар шароитида 97,4 центнер, совуққа чидамли, бир гектарга 5,0 мм дон ўсувчан уруғ сепилади. Шу билан бирга ушбу навларнинг хусусияти “Таня” нави билан қиёсий равишда ўрганилди. “Таня” “Грация”, “Гром” навлари пишиб етилишидан 1-4 кун фарқ бўлсада, 2015 йил совуқ баҳорда совуқ уруши ҳолати уларда деярли кузатилмаган. “Таня” навидан ўртачи 59,6 ц/га ҳосил олинган. Совуқ юқори бўлган йилларда ушбу навларда ҳосилдорлик сезиларли пасаймаган, 2015 йилда “Гром” навидан 59,1 ц/га “Таня” навидан 50,4 ц/га ҳосил олингани юқоридаги фикрни исботлайди [2: 17-18.]. Мутахассис олимлар фикрича, “Гром” ва “Грация” навларининг экишни деҳқонларга тавсия берган муҳимдир.

Буғдой нави экин далаларига экилса кутилган даражада ҳосил олиниши аниқланган. Айниқса, “Чиллики”, “Ўзғон”, “Краснодар-99”, “Шукрона”, “Кеш-2016” навларидан юқори ҳосил олиш мумкинлиги исботланган [1: 25-26.]. 2015-2016 ҳосил йилида қаттиқ буғдойнинг “Олмос”, “Садаф” янги навлари тажриба-синовдан ўтказилиб, экишга руҳсат этилди [1: 26-27].

Хуллас, мустақиллик йилларида Ўзбекистонда деҳқончилик соҳасида катта ўзгаришлар бўлиб, мисли кўрилмаган натижаларга эришилмоқда. Юмшоқ ва қаттиқ буғдойнинг 100 дан ортиқ янги ва дурагай навлари яратилиб, ўнлаб хорижий буғдой навлари келтирилиб маҳаллий иқлимий шароитга мослаштирилди. Янги пахта, мевали дарахтлар, узум навлари, томарқа экинлари, техник экинлар илмий муассаса ва марказларда, тажриба-лаборатория станцияларида, уруғчилик фермер хўжаликларида мувофақиятли синовдан ўтказилмоқда. Айрим ўзини оқламаган экин навлари юқори фоизни ташкил этмаганлиги, Республикада селекция-уруғчилик ишларини самарали йўлга қўйишда илмий асосда иш кўриб келиниётганлигидан далолат беради.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Зиёдуллаев Э., Дилмуродов Ш., Файзуллаев А. Суғориладиган майдонлар учун юмшоқ буғдойнинг янги навларини яратиш//Агро илм-Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги. 2017. №6 (50).
2. Тиллаев Р., Қамбариддинова И., Ҳамидуллаева М. “Грация” ва “Гром” галла навлари//Агро илм-Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги. 2016. №3 (41).
3. Муаллифнинг шахсий суҳбати материаллари, 2020 йил 15 май; 2021 йил 25 апрель.
4. Назарова Д., Бобоева Ҳ. Замонавий интенсив олма боғларини татура усулида шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари//Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. 2019. №1.
5. ЎМА, Р-2284 - фонд, 1 – рўйхат, 648 – йиғма жилд.
6. ЎМА, М-37-фонд, 1-рўйхат, 87-йиғма жилд, 69-варақ.

МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШНИНГ МАДАНИЙ АЛОҚАЛАРДАГИ МУНОСАБАТИ

Иминов Б.Б.

ФарДУ, Ўзбекистон тарихи кафедраси
катта ўқитувчиси, PhD.

iminov_b@bk.mail.ru

Хасанова М.Х.

ФарДУ магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада рақабатбардош кадрлар тайёрлаш ишларини такомиллаштириш зарурияти қайд этилган. Янги ривожланиш босқичи даврида Ўзбекистонда хорижий давлатлар етакчи университетлари филиаллари ва қўшма факультетларнинг иш бошлаганлиги давлатлараро маданий алоқалар чуқурлашувида муҳим аҳамият касб этиши таъкидланган.

Калит сўз ва иборалар: фуқаролик жамияти, олий таълим, реформа, университет, ёшлар, инновация, кадрлар, бакалавр, магистр, янги ривожланиш даври, маданият.

Аннотация: Автор исследует проблемы реформирования подготовки конкурентоспособных кадров в условиях углубления реформ. В работе рассмотрена связь данного вопроса с необходимостью созданием на базе университетов Узбекистана совместных факультетов и филиалов ведущих университетов стран мира, как важного фактора дальнейшего развития культурных связей между народами.